

K VYMEDZENIU STAND-UP COMEDY NA SLOVENSKU. GENOLOGICKÉ, SPOLOČENSKO-KULTÚRNE A JAZYKOVO-ŠTYLISTICKÉ ŠPECIFIKÁ

LENA IVANČOVÁ, VIKTÓRIA SMORADOVÁ

Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Abstrakt: Rozmach elektronických médií, ktorý nebyvalým spôsobom zväčšil dostupnosť informácií, rýchlosť ich šírenia i možnosti ich výberu, sa zásadným spôsobom odráža aj v zmene žánrových preferencií percipientov. Žiadanými sa stávajú aj/najmä aktuálne, krátke, výstižné komunikáty, ktoré sú koncentrované a prinášajú rýchlu pointu. Medzi nové dramatické žánre, ktoré tieto tendencie reflektujú, možno zaradiť aj koncept stand-up comedy, ktorý sa na Slovensku rozšíril na začiatku 21. storočia. Štúdiá približuje obsahovú a formálnu stavbu komunikátov typu stand-up comedy na pozadí analýzy sedemdesiatich slovenských stand-upových vystúpení. Konkrétnejšie: definuje samotný pojem, vymedzuje determinujúce črty tohto nového, na Slovensku dosiaľ komplexnejšie nevymedzeného žánru, zameriava sa na charakteristiku podôb uplatňovanej komiky, na tematické východiská stand-upov, ich vznik a vývoj (v zahraničí, no najmä na Slovensku). Osobitý dôraz kladie štúdiá na rozbor štylistických a intonačných žánrových dominánt.

Kľúčové slová: stand-up comedy, komika, humor, irónia, satira, komédia, krátke dramatické formy, dramatické žánre

Smiech – ako prostriedok rozlišovania a hodnotenia, ako vyjadrená mienka, názor, stanovisko, ale aj ako súd a rozsudok – je výlučným „privilegiom“ človeka. Umožňuje vyjadriť pozitívny, ale i negatívny postoj, participáciu, porozumenie, zrodu, ako aj povznesenie sa nad situáciou, obmedzenosťou, hlúposťou. Niekedy sa javí ako výsledok bezmocnosti, no môže sa stať nezanedbateľným prostriedkom moci. Pomáha ľuďom zbližovať sa, budovať pochopenie, harmóniu, vzájomnosť, zvládať náročné životné situácie, vyjadriť výsmech alebo kritiku; smiech ľudí spája (za niečo alebo proti niečomu). S naznačenými aspektmi nepochybne súvisí obľúbenosť humoristických žánrov, ktoré majú svoje korene už v počiatkoch (nielen scénického) umenia.¹

Jednou z novodobých popkultúrnych foriem realizácie komiky je aj relatívne rozšírený koncept stand-up comedy, ktorý sa na Slovensku rozvinul na začiatku 21. storočia.² Pomenovanie stand-up comedy pochádza z dvoch anglických lexém – z lexémy stand-up, ktorú možno preložiť ako postaviť sa, a z lexémy comedy, ktorú možno preložiť ako komédia. Nejde však o komédiu v tradičnom význame, ktorý je v teatrologickom priestore etablovaný,³ preto sa častejšie než spojenie stand-upová komédia

¹ O karnevalových slávnostiach v období antiky, v ktorých majú svoje korene komédie, pozri HRA-BÁK, J. *Poetika*. Praha : Československý spisovateľ, 1973, s. 270 – 273; o histórii humoru a satiry pozri napr. KALINA, J. *Bojové poslanie humoru a satiry*. Zvolen : Slovenský spisovateľ, 1953.

² Podrobnejšie o tejto téme pozri tretia kapitola štúdie.

³ Z gréckeho komoedia – rituálna pieseň spievaná počas oslavného sprievodu na počesť Dionýza, defi-

používajú spojenia stand-upové vystúpenie, stand-upové predstavenie, stand-upová show alebo iba jednoducho stand-up.⁴ V nasledujúcich kapitolách priblížime charakteristické znaky, predchodcov, diachrónny vývoj i jazykovo-štylistické dominanty tohto (relatívne) nového, v odbornej literatúre na Slovensku doteraz komplexnejšie nevymedzeného žánru. Materiálovým východiskom štúdie je sedemdesiat vystúpení osemnástich slovenských stand-upistov⁵, ktoré sú online dostupné na platforme YouTube.

I. Determinujúce znaky stand-upu

Fundamentálnou charakteristikou konceptu stand-up je jeden komik, resp. zabávač, rozprávač, rečník (z rozličných profesijných oblastí, často nie profesionálny herec), ktorý na javisku nestvárňuje dramatickú (literárnu) postavu, ba zvyčajne ani nevystupuje ako herecká postava⁶ vo význame „stvárňovateľ“ dramatickej roly, ale prezentuje sa ako autentický rozprávač vlastných reálnych (resp. štylizovane reálnych) zážitkov, príbehov, postrehov, pričom jeho rozprávanie často odráža aj širšie dianie a problémy v spoločnosti. Na základe hyperbolizácie niektorých vlastností/charakteristík narátora sa komik môže štylizovať do roly autentickej vytvorenej „ja-postavy“ (mimézis verus diegézis;⁷ napr. preexponované výslovnostné a mimické prvky nižšieho štýlu v reči Juraja Šoka Tabačka, predimenzovaný východoslovenský dialekt vo vystúpeniach Stana Staška a pod.). Na pozadí jednotlivého – konkrétnych periférnych, až banálnych zážitkov a udalostí – komik nastavuje zrkadlo človeku, sociálnym skupinám i celej spoločnosti a „úderne“, vystihujúco, niekedy až hrubo a vulgárne zosmiešňuje ich zmýšľanie a konanie. Stand-up možno teda vnímať aj ako novodobý prostriedok vyjadrenia kritiky a nespokojnosti, ktorý má – vďaka jednoduchej „distribúcii“ k percipientom v internetovom priestore (prostredníctvom webových stránok, sociálnych sietí atď.) – potenciál ovplyvňovať verejnú mienku.

Komik je na javisku zvyčajne v civilnom oblečení (nemá divadelný kostým), štandardne stojí, prípadne sedí alebo sa opiera o vyššiu stoličku; súčasťou javiska

novaná na pozadí troch kritérií, ktoré ju odlišujú od tragédie, a to: postavy zo skromných pomerov, šťastné rozuzlenie a účel rozosmiať divákov. Viac pozri PAVIS, P. *Divadelný slovník*, Bratislava : Divadelný ústav, 2004, s. 233 – 234; tiež HARPÁŇ, M. *Teória literatúry*. Bratislava : Tigris, 2004, s. 255 – 260; tiež ŽILKA, T. *Poetický slovník*. Bratislava : Tatran, 1987, s. 283 – 285.

⁴ Slovo stand-up sa v slovenských slovníkoch zatiaľ nevyskytuje (ani jeho deriváty), možno ho však považovať za jazykový ekvivalent slov start-up, príp. make-up, ktoré sa už v našom jazykovom systéme integrovali a používajú sa v „poslovenčených“ podobách startup, startupový, dokonca mejkap, mejkapový. Pozri elektronické verzie slovníkov na portáli Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied: <https://slovník.juls.savba.sk/>; porov. aj WACHTARCZYKOVÁ, J. Nové kľúčové slovo ekonomiky – startup/start-up. In *Slovenská reč*, 2015, roč. 80, č. 1 – 2, s. 127 – 130. V tejto štúdii budeme používať jednotný grafický zápis v pôvodnom tvare, teda so spojovníkom (stand-up, stand-upový, stand-upista), no možno očakávať, že slovo sa časom zaradí do slovenských kodifikačných príručiek v zjednodušenej podobe standup, príp. na pozadí zvukovej roviny stendap.

⁵ Konkrétne od stand-upistov M. Szatmáryho, S. Salátovej, G. Žifčáka, M. Adámyho, T. Hudáka, M. Psára, J. Gulíka, J. Šoka Tabačka, J. Gorduliča, J. Zitrona Ľapáka, J. Lužinu, J. Abaffyho, M. Sedliaka – Docenta, L. Garajovej Schramekovej, M. Makovického, S. Staška, M. Hatalu a T. Firsta – Joa Trendyho; súpis analyzovaných videí uvádzame za zoznamom použitej literatúry.

⁶ O vzťahu herca, hereckej postavy a dramatickej osoby pozri MISTRÍK, M. *Kapitoly o hereckom umení*. Bratislava : Tália-Press, 1994, s. 63 – 70.

⁷ Pozri PAVIS, P. *Divadelný slovník*, s. 262 – 263, 73 – 74.

je niekedy stojanový mikrofón, príležitostne využitý ako rekvizita, iné rekvizity sa v stand-upových vystúpeniach spravidla neobjavujú.

Podľa teoretika humoru Lawrence E. Mintza patria medzi základné nástroje, ktorým by sa dobrý stand-upový komik nemal vyhýbať, jednotná dejová línia, slovné hračky, dvojzmysly, efektívne využívanie jazykového tabu či sociálna a politická kritika.⁸

Narácia má v stand-upoch podobu kratších, na seba voľne nadväzujúcich sekvencií, ktoré bývajú konštruované gradačným spôsobom a ukončené vtipnou, nečakanou pointou (napr. „Ja si myslím, že môj muž sa so mnou nerozvedie, pretože som mu povedala, že ak by sa niekedy rozviesť chcel, tak okej, ale v tom prípade deti ani neuvidím.“ – Lujza Garajová Schrameková⁹; „A tým, čo budem hovoriť, nechcem nikoho uraziť, ale ak sa mi to podarí, budem rada, samozrejme.“ – Simona Salátová¹⁰). Vytvárajú (zvyčajne) tematicky zjednotené dynamické pásma, s mnohými digresiami, bez zdĺhavých opisov (ak opis nie je prostriedkom gradácie), len s krátkym nevyhnutným kontextom, príp. bez kontextu (očakávajú, že príjemca kontext rozpozná).

Prezentovaný komunikát je z textologického hľadiska myšlienkovy kondenzovaný, stručný (nie rozvláchny), s pestrú lexikálnou aj syntaktickou stavbou. Vyjadrovanie je hyperbolizované, dramatizované (na úrovni textu i jeho intonačného stvárňovania¹¹), aktualizované na pozadí významu – východiskovej tematiky, „nových“ myšlienkových predstáv (napr. „Vieš si predstaviť, že by, predstav si, že by Kolumbus mal džipiesku. V živote neobjaví Ameriku! Vieš si predstaviť, ako by vyzeralo národné obrodenie Slovákov, keby štúrovci mali Facebook? Si predstav pamätný výlet na Devín!“ – Tomáš Hudák¹²), aj na pozadí výrazu – s originálnymi metaforami a nezvyčajnými prirovnaniami (napr. „syndróm predbiehajúcej sa papule“ – Juraj Šoko Tabaček¹³; „A ja si myslím, že Armstrongova najväčšia nočná mora musí vyzeráť ako reklama na Alzu.“ – Matej Adámy¹⁴), viacvýznamovosťou, často s uznaním hodnôt jazykovou tvorivosťou a nápaditosťou (napr. „Myslím si, že zase akože decko vína nikomu neuškodí, hej. Ja mám dve decká, môžem si dať dve decká.“ – Lujza Garajová Schrameková¹⁵; „Mne osobne akože zima nevadí, šak ja som z Tatier. Teda z Tatroch, podľa vzoru hroch.“ – Gabo Žifčák¹⁶).

Rozprávanie vyznieva spontánne, autenticky, bezprostredne, k čomu prispieva aj interakcia s publikom – časté oslovenia, majúce zvyčajne dôverný, familiárny charakter (napr. priatelia, lásky a pod.), kontaktové prvky (napr. partikula hej), otázky – či už také, na ktoré očakávajú komici odpoveď, alebo rečnícke otázky, resp. pohotovité dialógy (reč ad spectatorem = k divákovi), ktoré zavše striedajú monológ (napr. „Pretože k borovičke jediná vec, čo ide k sebe, to je jak Bonnie a Clyde, Laurel a Hardy, Fico a Široký, hej, tak je borovička a?“ Diváci: „Pivo!“ – Gabo Žifčák¹⁷). Komunikácia

⁸ MINTZ, L. E. Standup Comedy as Social and Cultural Mediation. In *American Quarterly*, 1985, roč. 37, č. 1, s. 78. DOI: <https://doi.org/10.2307/2712763>.

⁹ Pozri [65], 2. min. 43. sek.

¹⁰ Pozri [11], 5. sek.

¹¹ Podrobnejšie o tejto téme pozri piata kapitola štúdie.

¹² Pozri [29], 1. min. 33. sek.

¹³ Pozri [42], 4. min. 21. sek.

¹⁴ Pozri [22], 1. min. 58. sek.

¹⁵ Pozri [65], 45. sek.

¹⁶ Pozri [17], 12. sek.

¹⁷ pozri [15], 52. sek.

má neformálny, neoficiálny charakter, ktorý možno dokladovať jednak využívaním výrazových prostriedkov z nižších, subštandardných vrstiev slovnej zásoby (slangové výrazy, profesionalizmy, dysfemizmy, vulgarizmy, aj nárečové výrazy¹⁸), ktoré sa stávajú prvkami hovorovosti, dôvernosti, komickosti, zároveň estetizácie; a jednak voľbou neraz veľmi osobných, aj intímnych tém (toaletné problémy, sexuálne problémy a pod.), so snahou vyvolať u publika spriaznenosť, súcit, empatiu.

Z hľadiska konfigurácií komiky (naivita, irónia, humor, absurdita – ako ich vyčleňuje Vladimír Borecký¹⁹) sa dá konštatovať, že v stand-upoch sa uplatňujú všetky štyri konfigurácie. Za dominantný možno považovať humor s jeho sebaíroniou, seba výsmechom, láskavým, priam altruistickým podelením sa so zažitými „trampotami“, zdôverením sa, v zmysle postoja – ako ho vyjadril Borecký – „som smiešny sám sebe“. Hyperbolizácia situácií vyúsťuje často do hranej naivity v zmysle Boreckého charakteristiky: „som smiešny bez toho, aby som o tom vedel“, keď sa komik tvári ako obeť zasiahnutá okolnosťami a dianím, počudovaný, prečo sa na tom diváci zabávajú. Naivne vyznievajúci postoj sa môže pri všeobecnejších témach transformovať na absurditu²⁰, keď sa stand-upista štylizuje do roly človeka zasiahnutého absurditou tohto sveta (prienik prvkov postmodernej skepsy). Irónia často prerastá, najmä v stand-upoch s politickou tematikou, do ostrej satiry politikov, verejných činiteľov i celej spoločnosti; v tejto podobe môže nadobúdať rýdzo pragmatický účel/aspekt a zásadne sa odkláňať od očakávanej estetickej funkcie. Výsmech môže byť pre verejne známu osobu niekedy horší než vecná kritika. Východiskom irónie (zjednodušene – inherentnej antonymie²¹) je asymetria výrazu a významu v jazyku.²² Formálnym indikátorom irónie ako zásadného sémantického posunu k svojmu významovému protipólu býva popri tematických indiciách vyplývajúcich z kontextu v jazyku najmä intonácia.²³

Popri priblížených štyroch hlavných konfiguráciách komiky sa dá v stand-upoch pozorovať aj uplatňovanie vedľajších foriem komiky, a to predovšetkým na úrovni obsahu, tematiky. Vladimír Borecký opäť rozlišuje štyri podoby.²⁴ Animálna tematika sa v stand-upoch objavuje v podobe personifikácií, ktoré sa vzťahujú na zvieratá a sú založené na porovnávaní s ľuďmi (napr. „Priatelia, ja som videl jeden taký dokumentárny film o zvieratách. Tam normálne tiger, tiger, tiger, on vyšiel z tej jaskyne, strašne bol sexy.“ – Michael Szatmáry²⁵). K sexuálnym témam radí Borecký pohlavnú diferenciaciu, biologické roviny a vzťahy. Predovšetkým vzťahové komplikácie tvoria veľmi frekventovanú, obľúbenú tému stand-upov (napr. „Takže, Veronika je super, naozaj, počúvajte, ja som šťastne zadaný, som zaľúbený. Po odvysielaní tohto už čerstvo pohá-

¹⁸ Podrobnejšie o tejto téme pozri štvrtá kapitola štúdie.

¹⁹ BORECKÝ, V. *Imaginace, hra a komika*. Praha : Triton, 2005, s. 156 – 158; o podobách komiky pozri aj BERGSON, H. *Smích*. Praha : Naše vojsko, 1993.

²⁰ O absurdite pozri BORECKÝ, V. *Odvracená tvář humoru. (Ke komice absurdity)*. Praha : Dauphin, 1996.

²¹ O ďalších odtienkoch irónie pozri IVANOVÁ, M. – OSLOVIČOVÁ, Z. Podoby irónie v publicistickom texte. In *Médiá a text 3. Mediálny text: lingvistiká – kultúra – literatúra*. (Eds. M. Bočák – J. Rusnák). Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, s. 77 – 88.

²² Výrazovo-významová asymetria sa v stand-upoch využíva aj v ďalších podobách – napr. prípady polysémie a homonymie. Podrobnejšie o tejto téme pozri štvrtá kapitola štúdie.

²³ Viac pozri IVANČOVÁ, L. K intonačným signálom asymetrie formy a obsahu pri irónii. In *Symetria a asymetria v jazykovej komunikácii*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2022.

²⁴ BORECKÝ, V. *Imaginace, hra a komika*, s. 149 – 150.

²⁵ Pozri [3], 1. sek.

daný budem, ale... Ne, ne, ne, naozaj, my sme spolu už vyše štyri a pol roka, takže už by to mohlo skončiť pomaličky.“ – Jakub Zitron Ľapák²⁶). Sexuálne témy majú v niektorých stand-upoch drsnú, vulgárnu podobu, čím sa približujú ku konceptu drámy In-Yer-Face, po slovensky „do tváre“, resp. „priamo do ksichtu“.²⁷ Sociálny aspekt, ku ktorému Borecký pričleňuje stratifikáciu spoločnosti, generačné rozdiely, statusy, roly, medziľudské vzťahy atď., býva v stand-upoch zachytený ako súčasť príbehov o interakciách komika so spoločnosťou. Ako príklad uvádzame vystúpenie stand-upovej komičky Simony Salátovej: „Ja si zarabam tým, že hovorím o problémoch. Našťastie, o svojich problémoch a vždy, keď idem takto hovoriť o tých problémoch, si hovorím, že bude to tých ľudí zaujímať? Že ja zas idem o problémoch točiť? Viete, čo si ja vtedy uvedomím? Že my sme Slováci, chápete, my sme Slováci, problémy sú naše národné bohatstvo a možnosť sťažovať sa, to nám nikto nezoberie.“²⁸

Vedľajšie podoby komiky predstavujú aj súčasť kultúrnych tém, ktoré sa týkajú etnicity, náboženstva, umenia, ale aj jazyka, vedy, politiky, umenia. Ako príklad uvádzame prejav Tomáša Hudáka o téme globálneho otepľovania a ekológie: „Od roku 1870 sa globálna hladina oceánov zdvihla o dvadsať centimetrov. Pre koho je to zlá správa? Planéta je to úplne u riti. Naozaj...“²⁹ Vo viacerých Hudákových vystúpeniach je zastúpená politická problematika: „Politici chcú reprezentovať? Nech sa páči! Nech sa páči, ja už mám vymyslenú aj zostavu, prvú päťku mám: útok Matovič, Danko, Lipšic, hej. Matovič, kto má lepšie nahrávky v krajine, hej?“³⁰

II. Vznik a vývoj stand-up comedy vo svete

Popkultúrny koncept stand-up comedy sa sformoval začiatkom 20. storočia v Spojených štátoch amerických. Nevyvinul sa však ako úplne nový, jedinečný žáner – podľa Lawrence E. Mintza ho možno považovať za jeden z najstarších, najuniverzálnejších, ba základných prejavov humoru.³¹ Ako samostatný žáner sa oddelil z podobných formátov, ako sú burleska, groteska, satira či tzv. vaudeville³²; viacero spoločných črt má s varietným divadlom, ale aj s ľudovým rozprávaním a folklórom.³³ V druhej polovici 20. storočia boli v USA stand-upové vystúpenia čoraz populárnejšie, stali sa súčasťou mainstreamu a masovej kultúry, začali dokonca vznikáť špeciálne komediálne kluby určené na tento druh zábavy. Medzi populárnymi stand-upistami tohto obdobia patrili napr. Bob Hope, George Carlin, Buddy Hackett, Sheeky Greene, Richard Pryor a ďalší.³⁴

²⁶ Pozri [51], 4. min. 2. sek.

²⁷ Viac pozri MISTRÍK, M. *Premeny súčasnej drámy. Aj dráma je len človek...* Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2003, s. 14.

²⁸ Pozri [11], 9. sek.

²⁹ Pozri [27], 17. sek.

³⁰ Pozri [26], 4. min. 40. sek.

³¹ MINTZ, L. E. *Standup Comedy as Social and Cultural Mediation*, s. 71.

³² O týchto žánroch pozri PAVIS, P. *Divadelný slovník*; HARPÁŇ, M. *Teória literatúry*; ŽILKA, T. *Poetický slovník*; o vaudeville pozri STEBBINS, R. A. *The Laugh-Makers. Stand-up Comedy as Art, Business, and Life-Style*. Montreal : McGill-Queen's University Press, 1990, s. 22 – 24.

³³ O spoločných črtách folklóru a stand-upov v USA pozri BRODIE, I. *A Vulgar Art. A New Approach to Stand-Up Comedy*. Jackson : University Press of Mississippi, 2014, s. 23 – 55.

³⁴ Viac pozri ZOGLIN, R. *Comedy at the Edge. How Stand-up in the 1970s Changed America*. New York : Bloomsbury USA, 2008, s. 73 – 110.

Kým počiatky stand-upov sú späté predovšetkým s vtipnými komentármi a s (často) ošúchanými vtipmi, postupne nadobudol v tomto žánri dominantné postavenie originálnejší humor a kritika spoločenských problémov tvorená ironickými a satirickými komentármi k aktuálnemu (veľakrát politickému) daniu. Stand-up sa stal nielen zdrojom zábavy, ale aj kritiky spoločnosti, akýmsi „hlasom ľudu“.

Žáner stand-up comedy sa rozšíril aj do Európy, tu možno jeho počiatky spájať predovšetkým s kabaretom. Ján Kalina píše: „Kritika humorom našla si k ľudu najrôznejšie cesty. Tak koncom 19. storočia stretávame sa po prvý raz s ostrou spoločenskou a zväčša aj politickou satirou súčasnosti na drobných umeleckých scénkach, ktoré rýchle získavajú popularitu (dobrú i zlú) pod menom kabaret.“³⁵ Kalina pripomína ľudové korene, z ktorých kabaret vychádza, a poukazuje aj na jeho hlbší spoločenský význam: „(...) vedel si postupne nájsť cestu späť³⁶ k ľudu, najmä k pokrokovej inteligencii a stal sa pre ňu dôležitou bojovou tribúnou v borbe za pokrok.“³⁷ Hoci kabaret, ktorého dominantou je skôr koncept divadla a prednesu, nemožno celkom stotožňovať so súčasným stand-upovým komediálnym umením, niektoré črty majú spoločné, vo veľkej miere totiž obsahujú satiru, iróniu a kritiku spoločnosti či režimu. Do kabaretných vystúpení sa v niektorých častiach Európy (napríklad vo Francúzsku) postupne do popredia dostávali prvky barovej, ba dekadentnej, úpadkovej zábavy.³⁸

III. Stand-up comedy na Slovensku

Úplné počiatky konceptu stand-up comedy na Slovensku možno spájať s folklórom, resp. s ľudovou slovesnosťou a ľudovými rozprávačmi. Popri rozprávkach, poviedkach, porekadlách či prísloviach sa totiž tradovali aj vtipy a rôzne vtipné príbehy a príhody. Ľudové rozprávanie možno považovať za základ slovesného umenia.³⁹ Kým teda v druhej polovici 20. storočia zaznamenal v USA výrazný rozmach žáner stand-up comedy, na Slovensku boli populárni skôr tradiční ľudoví rozprávači, napr. Ludo Zelenka známy ako ujo z Detvy, neskôr Ján Pisančin vystupujúci pod menom Ander z Košíc a ďalší. Ich štylizované rozprávanie malo po druhej svetovej vojne časté zastúpenie na pódioch, dokonca aj v súťažiach.⁴⁰

Ľudoví rozprávači, ako ich charakterizuje matičiar, pedagóg, osvetový pracovník a dlhoročný organizátor celoslovenských súťaží ľudových rozprávačov Štefan Pleško, majú mnohé spoločné znaky so súčasnými stand-upovými komikmi: konkrétne ľudovosť vo význame základných črt príslušného ľudu, výber tém, jazykové a rečové osobitosti, umelecké stvárnenie, bojovnosť, výchovné poslanie (aj v prepojení na kritiku), spôsob spracovania obsahu aj formy. Tieto komunikáty charakterizuje bohatstvo foriem odrážajúce sa v spôsobe prednesu i vo využívaní mimojazykových prostriedkov (predovšetkým bohatá mimika a gestá). Menované zložky možno do-

³⁵ KALINA, J. *Bojové poslanie humoru a satiry*, s. 133.

³⁶ Pri prepise dodržiavame dobový pravopis použitý v publikácii.

³⁷ Tamže, s. 134.

³⁸ Tamže.

³⁹ Pozri napr. PLEŠKO, Š. *Na pomoc ľudovým rozprávačom*. Bratislava : Slovenský dom ľudovej umeleckej tvorivosti v Bratislave, 1956, s. 8.

⁴⁰ Jednou z najvýznamnejších bola celoslovenská súťaž uskutočnená v roku 1954 pod záštitou Slovenského ústredia ľudovej umeleckej tvorivosti a Československého rozhlasu. Pozri PLEŠKO, Š. *Na pomoc ľudovým rozprávačom*, s. 8.

plniť aj o schopnosť improvizácie a o individualizáciu na pozadí osobnostných črt rozprávača, ktoré ako subjektívny štýlotvorný činiteľ výrazne ovplyvňujú výber tém, spracovanie i samotný prednes.⁴¹

V súlade s etnografkou Hanou Hlôškovou chceme pripomenúť dôležitosť objektívneho, neidealizovaného posudzovania hodnôt ľudovej tradície: „Rozvoj štylizovaného folklóru, v niektorých obdobiach až priprudký, je prejavom pozitívneho (v krajnej polohe sentimentálneho) vzťahu k hodnotám ľudovej tradície. Pritom treba pri objektívnom posudzovaní tohto vzťahu mať na zreteli jeho spoločensko-historické podmienky, teda postavenie nositeľov tradície v celku národa.“⁴² V tomto type zábavy sa uplatňujú aj stereotypné, nezmyselné a nemravné žarty s absenciou hlbšieho umeleckého či intelektuálneho posolstva – tieto charakteristiky majú i niektoré stand-upy.⁴³ Z hľadiska žánrovej príbuznosti možno stand-upy na Slovensku spájať takisto s estrádou, ktorá, ako píše Hlôšková, „svojou formou pozostávala z väčšieho počtu čísel, tzv. malých javiskových foriem, ktoré vytvárali program skladačkového typu“⁴⁴. Prvky stand-up comedy sa objavujú aj v niektorých hovorených pasážach/časťach obľúbených programov estrádneho, resp. kabaretného či varietného typu (napr. *Večer Milana Markoviča*, *Dereš*, *Telecvoking*, *Soirée* Milana Lasicu a Júliusa Satinského, *Uragán* atď.).

Zrod moderného stand-upu sa na Slovensku začal až v 21. storočí, konkrétne v roku 2009, keď sa po prvýkrát stretávame so samostatným stand-upovým vystúpením a do slovenskej popkultúry pribudlo aj zoskupenie stand-upových komikov s názvom *Silné reči*. V súčasnosti v ňom vystupuje viac ako dvadsať komikov. Zakladateľom tohto zoskupenia je Ján Gordulič, ktorý, inšpirovaný stand-upmi v USA, otvoril v Bratislave prvý Comedy Club v strednej Európe.⁴⁵ Popri *Silných rečiach* sa na slovenskej stand-upovej scéne objavuje aj zoskupenie *Temné kecy*, ktorého výraznými črtami sú vulgárnosť, tabuizované témy a ostrý, urážajúci humor. Toto zoskupenie charakterizuje slogan: „Najtvrdšia stand-up comedy šou“.⁴⁶

Hoci primárnym modelom stand-up comedy je osobný kontakt komika s publikom, rozmach elektronických médií umožňuje efektívne šírenie stand-upových vystúpení aj v internetovom priestore, a to prostredníctvom platforiem ako sú sociálne siete, YouTube či oficiálne webové stránky jednotlivých stand-up comedy skupín. V roku 2017 sa stand-upová show *Silné reči* objavila aj v televíznom vysielaní TV JOJ.⁴⁷

Stúpajúca popularita a kreativita využitia moderného konceptu humoru charakteristického pre stand-up comedy otvára komikom i ďalšie možnosti uplatnenia. Od roku 2009 vzniklo na Slovensku viacero úspešných humoristických projektov, na ktorých majú zásluhu práve stand-upoví komici. Možno spomenúť koncept *roasted*,

⁴¹ Pozri aj SMORADOVÁ, V. *Stand-up comedy – stylistické a intonačné osobitosti*. [Diplomová práca]. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2022, s. 24 – 26.

⁴² HLÔŠKOVÁ, H. K otázkam štúdia štylizovaného ľudového rozprávačstva. In *Slovenský národopis*, 1982, roč. 30, č. 2, s. 255.

⁴³ Viac o typológii vtipov pozri FREUD, S. *Vtip a jeho vzťah k nevedomí*. Praha: Psychoanalytické nakladateľstvi, 2005.

⁴⁴ HLÔŠKOVÁ, H. K otázkam štúdia štylizovaného ľudového rozprávačstva, s. 259.

⁴⁵ Pozri <https://silnereci.sk/>.

⁴⁶ Pozri <http://temnekecy.sk/>.

⁴⁷ HRN. TV JOJ prináša na obrazovky *Silné reči* Jána Gorduliča. V každej časti vystúpi päť komikov. In *hnonline.sk*, 16. 9. 2017. [online]. Dostupné na internete: <https://strategie.hnonline.sk/news/media/1027866-tv-joj-prinesie-na-obrazovky-silne-rci-jana-gordulica>.

ktorého názov je odvodený od slova roast (v doslovnom preklade grilovať, pražiť); ide o zosmiešňovanie niečoho (napr. politického diania, filmov a pod.) alebo niekoho, pričom komici sa často zosmiešňujú navzájom.⁴⁸ V projekte Silných rečí s názvom *Grilovačka* sa traja komici trefne a vtipne vyjadrujú k trom rôznym videám z rôznych oblastí.⁴⁹ Reakcie stand-upových komikov na aktuálne politické dianie na Slovensku tvoria základ projektu pod záštitou portálu Aktuality.sk *Ťažký týždeň*, ktorý je charakterizovaný ako „politicky nekorektná šou, ktorá sa opiera o satiru, sarkazmus aj hyperbolu“⁵⁰. K politickej situácii na Slovensku sa v približne hodinových humorných videách s názvom *Správa o stave republiky* pravidelne vyjadruje aj komik a politológ Matej Adámy. Relatívne úspešným stand-upovým programom na platforme YouTube je šou Jakuba Zitrona Ľapáka s názvom *Roasted*, v ktorej komik zosmiešňuje horory. Poukazuje na rôzne chyby pri spracovaní, na zvláštnosti dejových línií, herecké výkony a pod., pričom do parodizovania zapája aj spoločenské, kultúrne či politické alúzie a využíva širokú škálu rôznych podôb komiky od humoru cez satiru, iróniu až po sarkazmus, a pracuje aj s konkrétnymi filmovými ukážkami.

Koncepcia zosmiešňovania niekoho, konkrétne známej osobnosti pozvanej do štúdia, sa uplatňuje v šou *Na facku*, ktorú zastrešuje internetový portál denníka SME. Na internetovej stránke Silných rečí je charakterizovaná slovami: „Griluje sa (z anglického roast) jeden známy človek, ktorý si sadne do horúceho kresla a svoje nervy bude musieť držať na uzde až do záveru večera, kedy⁵¹ si ostatných komikov za mikrofónom podá on sám.“⁵²

IV. Jazykovo-štylistické žánrové špecifiká

Literárny teoretik Josef Hrabák konštatuje: „Z hľadiska genetického vzniká nový žáner preto, že si ho ‚vytvoril‘ nový obsah, nejde teda o mechanický ‚samopohyb formy‘. Akonáhle sa však žáner ustáli, môže byť v niektorých prípadoch sám určujúci pre vzťah k látke.“⁵³ Tematické, pragmatické a štruktúrne osobitosti stand-upov, ktoré sme naznačili v predchádzajúcich kapitolách, majú na pozadí dialektického vzťahu obsahu a formy špecifický odraz na úrovni jazykovo-štylistických výrazových prostriedkov. V tejto kapitole priblížime typické výrazové prostriedky stand-upov, čím zároveň potvrdíme autonómnosť, osobitosť týchto komunikátov, ich vyhranenosť oproti iným, podobným komunikátom, a teda „právo“ vyčleniť sa ako samostatný žáner.

Pestrosť vyjadrovacích prostriedkov z rôznych lingvistických rovín (z lexikálnej, fónickej, syntaktickej, morfolologickej atď.) naznačuje prelínanie sa, ba hybridizáciu viacerých jazykových štýlov – hovorového, rečníckeho, umeleckého, príp. aj esejistického a publicistického.⁵⁴ Ak stand-upové vystúpenia na pozadí javiskovej prezen-

⁴⁸ Pozri <https://silnereci.sk/komik/roast/>.

⁴⁹ Pozri <https://silnereci.sk/komik/grilovacka/>. Prvá časť tohto projektu vznikla 20. 5. 2021.

⁵⁰ Pozri <https://www.aktuality.sk/tema/tazky-tyzden-s-janom-gordulicom/>.

⁵¹ Správny tvar keď.

⁵² Pozri <https://silnereci.sk/komik/roast/>.

⁵³ HRABÁK, J. *Poetika*. Praha : Československý spisovatel, 1973, s. 79.

⁵⁴ O interferencii literárnych druhov a žánrov pozri SABOL, J. S. *Medzi literatúrou, filmom a divadlom. Genologické poznámky k interakcii literárnych, filmových a divadelných postupov v umeleckom diele*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014, s. 7 – 14.

tácie začleníme medzi krátke/malé dramatické formy⁵⁵, akými sú napr. skeče, teda ak ich pričleníme k dramatickým žánrom umeleckého štýlu, povýšime na žánrovú dominantu ich estetickú funkciu⁵⁶.

Z hľadiska štylistických makroparadigiem⁵⁷ možno koncept stand-up comedy pričleniť k príznakovej, štylisticky zafarbenej a emocionálno-expresívnej makroparadigme, čo dokazuje výber lexikálnych prostriedkov a potvrdzuje i využívanie expresívnych syntaktických konštrukcií, morfológická stavba textu, intonačné osobitosti aj uplatňované mimojazykové výrazové prostriedky.

Pre lexikálne štýlémy stand-upov je charakteristický prienik prvkov z nižšej vrstvy slovnej zásoby – slangové výrazy, dialektizmy, vulgarizmy atď. (napr. „Ta slu-chaj, pujdzeš rovno, pri bužni še stočíš doľava, ale nepujdzeš popri jarku, bo tam uzka draha, popri kofajnici, a pri depe merkuj, bo nejdu semafore, a jak byva Imre Anderovsky, tam doľava a ši tam.“ – Tomáš Hudák⁵⁸). Relatívne frekventované sú nespisovné a hovorové slová, ktoré posúvajú prezentovaný komunikát do neoficiálnej a neformálnej roviny. Sémantickú pestrosť potvrdzujú aj prvky vyššieho štýlu, ktoré obohacujú štandardnú slovnú zásobu – cudzie slová, odborné výrazy, profesionalizmy, príležitostne aj neologizmy, poetizmy, archaizmy atď. (napr. „Pol hodinu... Za pol hodiny by som prekompiloval jadro Linuxu.“ – Jaro Abaffy⁵⁹).

Expresívnosť, ba emocionálnosť⁶⁰ stand-upov môže mať podobu kladnú: objavujú sa eufemizmy, hypokoristiká či deminutíva (napr. „Miši, podaj mi tam šalátik, Miši, podaj mi kečup, Miško, bol by si taký dobrý, a tú misku s tými zemiakmi?“ – Michael Szatmáry⁶¹) alebo zápornú: vyskytujú sa pejoratíva, dysfemizmy, negatívne augmentatíva či vulgarizmy, ktoré predovšetkým hyperbolizujú prezentovaný obsah, dodávajú mu autenticitu, povahu hovorenosti (ako žiadaná opozícia k vopred pripraveným prejavom), podčiarkujú komickosť (napr. „Ja mám dve sestry, jedna je mladšia, druhá je je*nutá.“ – Jakub Zitrón Ďapák⁶²). V niektorých stand-upoch sa však vulgarizmy stávajú hypertrofovanými, sémanticky prázdny, výplnkovými slovami – takéto ich využitie možno hodnotiť negatívne.

Z hľadiska osobitostí slovnej zásoby možno vyzdvihnúť používanie originálnych metafor, prirovnaní, kalambúrov, prípadne aktualizovaných frazém. Zo sémantického hľadiska ide často o aktualizáciu ustálených myšlienkových obrazov (napr. „Naši kuriéri sú niečo ako moderní bohovia.“ – Matej Adámy⁶³; „A potom je druhý typ, a to sú tie že alfa samice šupy! Proste úplne že šupy. Tie sa tam prechádzajú jak gazely na

⁵⁵ Pozri HRABÁK, J. *Poetika*, s. 267.

⁵⁶ Pozri aj KARVAŠ, P. *K problematike estetickej kategórie komického*. Bratislava : Výskumný ústav kultúry v Bratislave, 1980.

⁵⁷ FINDRA, J. *Štylistika slovenčiny*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 2004, s. 17 – 19; tiež FINDRA, J. *Štylistika súčasnej slovenčiny*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 2013, s. 32 – 34.

⁵⁸ Pozri [29], 16. sek.

⁵⁹ Pozri [60], 1. min. 50. sek.

⁶⁰ Expresivita ako nadradený člen, emocionalita vo vzťahu inklúzie – porov. FINDRA, J. *Štylistika slovenčiny*, s. 25 – 26; o expresívnej lexike pozri MISTRÍK, J. *Štylistika*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985, s. 80 – 86; tiež ZIMA, J. *Expresivita slova v súčasnej češtině*. Praha : Nakladatelství československé akademie věd, 1961.

⁶¹ Pozri [5], 33. sek.

⁶² Pozri [51], 18. sek.

⁶³ Pozri [23], 42. sek.

ketamíne.“ – Jano Gordulič⁶⁴; „Popoluška, ona stratila črievičku. Priatelia, kto stráca črievičky? Ožratí ľudia strácajú črievičky! – Michael Szatmáry⁶⁵).

Pravidelne sa v stand-upoch objavujú aj rôzne citované výroky, slogany, zaužívané literárne či rozprávkové frázy (napr. „Lebo to čo je, hej? Že vydatá žena už nemá šancu nájsť si partnera na úrovni? Akože raz mladá sprostá povieš áno a teraz do konca života: trp, Jozef Mak!“ – Lujza Garajová-Schrameková⁶⁶; „A jak náhodou sa stane tá vec, že nás niekto napadne, hej, tak my čo mu povieme? Počkej chvíľu, dôjdu tie tanky, daj nám tri-štyri týždne, z Tirolska, a ti ukážeme, hej. Mor ho!“ – Simona Salátová⁶⁷; „Raz, za horami a dolami bol tvoj otec a tvoja matka a oni veľmi dlho spali, a radi, a potom si prišla ty.“ – Michael Szatmáry⁶⁸). Lexikálnu bohatosť dotvárajú aj prvky synonymie, antonymie (pri ironii aj v jej inherentnej podobe), homonymie, resp. polysémie⁶⁹ (napr. „Takto na mňa behá, z huby jej prská falafel a kričí po mne: Ty si zabil teliatko! Pozerám, ty so mnou zabíjaš čas!“ – Marián Psár⁷⁰; „Ako uspávame deti? Čítame im rozprávky. A kde to funguje? V rozprávkach!“ – Michael Szatmáry⁷¹).

Dynamickosť monológov stand-upových komikov, často vnútorne dialogizovaná imitovaním prehovorov iných osôb, potvrdzuje na úrovni morfologickej roviny vysoké zastúpenie slovies. Príznakovými morfológickými štýlémami sú partikuly (časťice) a interjekcie (citoslovčia), ktoré majú v stand-upoch výrazné zastúpenie. Kým vlastné citoslovčia sú prejavmi citu a vôle, onomatopoické (zvukomalebné) napodobňujú zvuky (napr. „Mal som krásny starý, pamätáte si, mal som taký ten fuk-fuk telefón ešte. Nie fap-fap telefón, fuk-fuk telefón.“ – Jakub Lužina⁷²).

Expresivita stand-upových vystúpení sa odráža aj na úrovni syntaxe. Hoci sa dominujúce oznamovacie vety vo všeobecnosti klasifikujú ako štylisticky bezpríznačné, pri subjektívnom poradí slov môžu nadobúdať aj expresívny, ba emocionálny charakter. Lingvista Ján Findra uvádza: „Oznamovacie vety so subjektívnym poradím výpovedných častí (jadro – východisko), resp. vety bez východiska sa vyskytujú predovšetkým v hovorových prejavoch a ako prostriedky štylizácie v umeleckých a v niektorých publicistických textoch (fejtón, reportáž).“⁷³ Popri oznamovacích vetách sa objavujú aj štylisticky príznakové opytovacie, rozkazovacie i želacie vety. Výraznou syntaktickou črtou stand-upov sú expresívne syntaktické konštrukcie⁷⁴, napríklad apoziopéza, prerývaná výpoveď (môže byť prerušená subjektívnym faktorom, keď napríklad rečník nevie pokračovať, alebo vonkajším vplyvom), proziopéza, elipsa, vytýčený, osamostatnený či pripojený vetný člen. Objavuje sa enumerácia, opakovacie figúry, v dôsledku improvizovaného rozprávania niekedy vznikajú aj defektné syntaktické konštrukcie (anakolúty, zeugmy a pod.) ako výraz významových ruptúr.

⁶⁴ Pozri [47], 2. min. 6. sek.

⁶⁵ Pozri [2], 3. min. 36 sek.

⁶⁶ Pozri [65], 2. min. 17. sek.

⁶⁷ Pozri [12], 1. min. 25. sek.

⁶⁸ Pozri [2], 1. min. 19. sek.

⁶⁹ Pozri DOLNÍK, J. *Lexikológia*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2003, s. 51 – 104.

⁷⁰ Pozri [32], 43. sek.

⁷¹ Pozri [2], 1 min. 7 sek.

⁷² Pozri [56], 2. sek.

⁷³ FINDRA, J. *Štylistika slovenčiny*, s. 76.

⁷⁴ Pozri tamže; tiež MISTRIK, J. *Štylistika*, s. 294 – 297.

Neprotirečiac naznačeným, všeobecne platným a univerzálnym jazykovo-štylistickým charakteristikám treba zdôrazniť, že autor ako subjektívny štýlotvorný činiteľ⁷⁵ v závislosti od svojej profesie, vzdelania, pohlavia, temperamentu, politických či náboženských presvedčení atď. výrazne ovplyvňuje výslednú kombináciu, „konšteláciu“ zvolených štýlém, na pozadí čoho možno konkrétne stand-upové komunikáty považovať do značnej miery za jedinečné, originálne.

V. K intonácii stand-upov a k mimojazykovým prostriedkom

Pri charakteristike rečových špecifík treba podotknúť, že komici často nie sú profesionálni herci či mediálni pracovníci a v ich vystupovaní možno na segmentálnej úrovni badať aj chybnú výslovnosť niektorých hlások, dokonca náznaky artikuláčnych, rečových porúch, ako sú rotacizmus, sigmatizmus, lambdacizmus či zajakavosť.⁷⁶

Za dominantné suprasegmenty kreujúce rečový prejav stand-upistov možno z hľadiska časovej modulácie považovať pauzu, v prípade silovej modulácie prízvuk a dôraz, pri tónovej modulácii melódiu aj hlasový register.⁷⁷

Variantnosť využívania pauzy, ktorá je prirodzene spojená s potrebou nádychu, spočíva v stand-upoch v dvoch funkciách: jednak dáva divákovi priestor na odozvu – potlesk či smiech („A to ešte neni koniec nenávisti k zvieratkám, lebo popri cestách z nich robíme 2D zvieratká, vieš, ako, aby sa zmestili do herbáru [PAUZA; smiech], je to problém, skrátka, nepáči sa mi to.“ – Juraj Šoko Tabaček⁷⁸), a jednak dramatizuje, dynamizuje rozprávanie komika (tzv. umelecká pauza), vytvára gradáciu, zvyšuje mieru komickosti, dodáva prejavu expresívny, ba emocionálny charakter (napr. „Vieš si predstaviť, jak by vyzeralo národné obrodenie Slovákov [PAUZA], keby štúrovci mali Facebook?“ – Tomáš Hudák⁷⁹).

Na základe prízvuku možno obvykle určiť, z akého regiónu Slovenska komik pochádza. Komici zvyčajne využívajú tento prozodický jav silovej modulácie neuvedomene, no môže byť použitý aj účelovo, ako prostriedok imitácie, resp. hyperbolizácie, humoru. Výrazný prízvuk na predposlednej slabike slova je charakteristický pre východoslovenské nárečia⁸⁰ (napr. „A ja som začal poČAsie sleDOvať, neviem, či ste si všimli, že som z výCHOdu, lebo to neni na mne vidno.“ – Stano Staško⁸¹).

Gradácia býva v stand-upoch spätá aj so suprasegmentmi silovej modulácie. Z pokojného rozprávania sa komik razom dostáva ku krikovi, prípadne šepká, na čo

⁷⁵ Pozri napr. FINDRA, J. *Štylistika slovenčiny*, s. 172 – 173.

⁷⁶ O rečových poruchách pozri LECHTA V. a kol. *Diagnostika narušenej komunikačnej schopnosti*. Bratislava : Osveta, 2002.

⁷⁷ Pozri SMORADOVÁ, V. *Stand-up comedy – štylistické a intonačné osobitosti*. [Diplomová práca], s. 47 – 52; o suprasegmentoch pozri SABOL, J. – BÓNOVÁ, I. – SOKOLOVÁ, M. *Kultúra hovoreného prejavu*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2006; tiež SABOL, J. – ZIMMERMANN, J. *Akusticko-auditívna komunikácia*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014; pozri aj IVANČOVÁ, L. *Segmentálna a suprasegmentálna charakteristika akusticko-auditívnych komunikátov (na pozadí binárnych opozícií)*. In *Korpus – gramatika – axiologie*, 2019, roč. 10, č. 19, s. 35 – 44.

⁷⁸ Pozri [43], 1. min. 7. sek.

⁷⁹ Pozri [29], 2. min. 28. sek.

⁸⁰ O východoslovenských nárečiach pozri KRAJČOVIČ, R. *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988, s. 277 – 298.

⁸¹ Pozri [67], 16. sek.

využíva intenzitu hlasu, dôraz, niekedy až emfázu; tieto suprasegmenty pomáhajú hierarchizovať prejav, zvýrazniť v ňom slová, resp. časti viet, príp. vyjadriť citový postoj.

Suprasegmenty tónovej modulácie – melódia a hlasový register – taktiež pomáhajú text dynamizovať, estetizovať, vyjadrovať postoj či citové rozpoloženie hovoriaceho. Nižšie položený hlas sa zvykne spájať s vážnosťou, vyšší, naopak, s nadnesenosťou, až žoviálnosťou. Výrazným prvkom hlasovej modulácie býva reprodukčný (imitatívny) timbre⁸² uplatňujúci sa pri napodobňovaní reči iných osôb (mimetický princíp). Najvýraznejšie intonačné zmeny možno v reči komikov pozorovať práve pri napodobňovaní, imitovaní reči iných osôb, keď priamu reč využívajú ako dynamizujúci, hyperbolizujúci, komický prvok (persifláž), ale aj ako prostriedok autenticity.

Celkovú realizáciu prejavu stand-upových komikov dopĺňajú aj mimojazykové prostriedky.⁸³ Za najvýraznejšie nonverbálne štýlery možno považovať gestikuláciu, mimiku a posturiku. Pohyby môžu podobne ako zvuk ústny jazykový prejav kompletizovať alebo aj suplovať.⁸⁴ Mimovoľná gestikulácia je prítomná pri každom vystúpení komikov; v niektorých predstaveniach sa objavujú aj gestá, pri ktorých je nevyhnutné vnímať stand-up nielen prostredníctvom zvuku, ale aj zrakom (napr. „Tú knedlu ani nekrájaš, ibaže aaaaa...” – Jakub Gulík [zakloní hlavu, otvorí ústa a rukou imituje držanie knedle, ktorú si celú dáva do úst]⁸⁵).

Na záver

Šašo – ako typická postava komických dramatických diel, symbol groteskného posmechu malého človeka moci veľkých⁸⁶, v tradičných rozprávkach (i v realite) ten jediný, kto mohol kráľovi povedať pravdu – sa vinie dejinami (nielen) scénického umenia od jeho úplných počiatkov. V najrôznejších podobách, obmenách, kostýmoch vždy znova prichádza vysmiať ľudskú nadradenosť a hlúposť. Ľudia sa z neho smejú, no počúvajú ho, jeho slová sa im dostávajú do hláv a nútia ich zamýšľať sa nad vecami aj inak. V súčasnej modernej dobe možno nie je populárny šašo v čiapočke so zvončekmi v pestrom károvanom odeve, no jeho idea sa objavuje v inej podobe, aby poukazovala na absurditu rýchlej doby sociálnych sietí s prísľubom (ne)socializácie, súčasníkov presýtených mainstreamom, audiovizuálom, obrovským množstvom informácií povytŕhovaných z kontextu, ktorí sa úporne snažia čo najviac odlišiť a zaujať. „Starý“ šašo opäť raz, ako už v dejinách humoru toľkokrát, mení svoj šat a jeho nadčasová idea prichádza v novej podobe – jeho črty nachádzame vo vystúpeniach stand-upových rozprávačov, zabávačov.

Sémantická i výrazová pestrosť, asociatívna nápaditosť a bohatosť žánru stand-up comedy svedčia o tom, že tento koncept nie je len prízemnou, jednoduchou, či dokonca vulgárnou zábavou, ale že dokáže ponúknuť aj inteligentný humor, nové bystré a trefné pohľady na ustálené obrazy životných situácií, priniesť údernú kritiku, na-

⁸² O kvalitatívnej modulácii a timbroch podrobne vo viacerých štúdiách J. Sabol, pozri napr. aj SABOL, J. – ZIMMERMANN, J. *Akusticko-auditívna komunikácia*, s. 123 – 128.

⁸³ O mimojazykových výrazových prostriedkoch pozri MISTRÍK, J. *Štylistika*, s. 233 – 270; o hereckých výrazových prostriedkoch pozri MISTRÍK, M. *Kapitoly o hereckom umení*, s. 83 – 129.

⁸⁴ Pozri MISTRÍK, J. *Rétorika*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1980, s. 146.

⁸⁵ Pozri [38], 1. min. 36. sek.

⁸⁶ Pozri PAVIS, P. *Divadelný slovník*, s. 399.

stavíť „naturalistické“ zrkadlo človeku i spoločnosti. Tieto aspekty nepochybne prispievajú k narastajúcej obľúbenosti žánru stand-up comedy vo svete aj na Slovensku.

DEFINING STAND-UP COMEDY IN SLOVAKIA. ITS GENOLOGICAL, SOCIO-CULTURAL AND LINGUISTIC-STYLISTIC SPECIFICITIES

Lena IVANČOVÁ, Viktória SMORADOVÁ

The boom of electronic media, which increased the availability of information, the speed of its distribution, and the options of its selection in an unprecedented way, is reflected in a fundamental way also in the genre preferences of the percipients. What is in demand are also, or especially, topical, short, apt pieces of communication, which are concentrated, and which bring a quick punchline. New dramatic genres that respond to these trends include the stand-up comedy concept, which spread in Slovakia in the early twenty-first century. This study sheds light on the contentual and formal structure of pieces of communication of the stand-up comedy type against a background of analyses of seventy Slovak stand-up performances. It defines the term itself, specifies the determining features of this new genre, which has not been complexly defined in Slovakia yet, and focuses on the characteristics of the forms of the comedy used, the thematic starting points of the stand-ups, and their genesis and development (abroad, too, but mainly in Slovakia). It places special emphasis on the analysis of its dominant stylistic and intonation features.

LITERATÚRA

- BERGSON, Henri. *Smích*. Praha : Naše vojsko, 1993. 96 s. ISBN 80-206-0404-9.
- BORECKÝ, Vladimír. *Odvrátená tvár humoru. (Ke komice absurdity)*. Praha : Dauphin, 1996. 200 s. ISBN 80-860119-21-7.
- BORECKÝ, Vladimír. *Imagine, hra a komika*. Praha : Triton, 2005. 352 s. ISBN 80-7254-503-5.
- BRODIE, Ian. *A Vulgar Art. A New Approach to Stand-Up Comedy*. Jackson : University Press of Mississippi, 2014. 255 s. ISBN 978-1-62846-182-4.
- DOLNÍK, Juraj. *Lexikológia*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2003. 236 s. ISBN 80-223-1733-0.
- FINDRA, Ján. *Štylistika slovenčiny*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 2004. 232 s. ISBN 80-8063-142-5.
- FINDRA, Ján. *Štylistika súčasnej slovenčiny*. Martin : Osveta, 2013. 319 s. ISBN 978-80-8063-404-9.
- FREUD, Sigmund. *Vtip a jeho vzťah k nevedomí*. Praha : Psychoanalytické nakladateľství, 2005. 258 s. ISBN 80-86123-21-9.
- HARPÁN, Michal. *Teória literatúry*. Bratislava : Tigra, 2004. 288 s. ISBN 80-88869-37-4.
- HLÔŠKOVÁ, Hana. K otázkam štúdia štylizovaného ľudového rozprávačstva. In *Slovenský národopis*, 1982, roč. 30, č. 2, s. 255 – 268.
- HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha : Československý spisovatel, 1973. 340 s.
- IVANČOVÁ, Lena. Segmentálna a suprasegmentálna charakteristika akusticko-auditívnych komunikátov (na pozadí binárnych opozícií). In *Korpus – gramatika – axiologie*, 2019, roč. 10, č. 19, s. 35 – 44. ISSN 1804-137X.
- IVANČOVÁ, Lena. K intonačným signálom asymetrie formy a obsahu pri irónii. In *Symetria a asymetria v jazykovej komunikácii*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2022 (v tlači).

- IVANOVÁ, Martina – OSLOVIČOVÁ, Zuzana. Podoby irónie v publicistickom texte. In *Médiá a text 3. Mediálny text: lingvistiká – kultúra – literatúra*. (Eds. Michal Bočák – Juraj Rusnák). Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, s. 77 – 88. ISBN 978-80-555-0666-1.
- KALINA, Ján. *Bojové poslanie humoru a satiry*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1953. 284 s.
- KARVAŠ, Peter. *K problematike estetickéj kategórie komického*. Bratislava : Výskumný ústav kultúry v Bratislave, 1980. 168 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf. *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. 344 s.
- LECHTA Viktor a kol. *Diagnostika narušenej komunikačnej schopnosti*. 2. vyd. Bratislava : Osveta, 2002. 267 s. ISBN 80-8063-100-X.
- MINTZ, Lawrence. E. Standup Comedy as Social and Cultural Mediation. In *American Quarterly*, 1985, roč. 37, č. 1, s. 71 – 78. ISSN 00030678.
- MISTRÍK, Jozef. *Rétorika*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1980. 220 s. ISBN 67-313-80.
- MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985. 584 s. ISBN 67-216-85.
- MISTRÍK, Miloš. *Kapitoly o hereckom umení*. Bratislava : Tália-Press, 1994. 206 s. ISBN 80-85718-13-8.
- MISTRÍK, Miloš. *Premeny súčasnej drámy. Aj dráma je len človek...* Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2003. 152 s. ISBN 80-8061-136-X.
- PAVIS, Patrice. *Divadelný slovník*. Bratislava : Divadelný ústav, 2004. 544 s. ISBN 80-88987-24-5.
- PLEŠKO, Štefan. *Na pomoc ľudovým rozprávačom*. Bratislava : Slovenský dom ľudovej umeleckej tvorivosti v Bratislave, 1956. 150 s.
- SABOL, Ján S. *Medzi literatúrou, filmom a divadlom. Genologické poznámky k interakcii literárnych, filmových a divadelných postupov v umeleckom diele*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014. 134 s. ISBN 978-80-8152-222-2.
- SABOL, Ján – BÓNOVÁ, Iveta – SOKOLOVÁ, Miloslava. *Kultúra hovoreného prejavu*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2006. 255 s. ISBN 80-8068-398-0.
- SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július. *Akusticko-auditívna komunikácia*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014. 168 s. ISBN 978-80-8152-116-4.
- SMORADOVÁ, Viktória. *Stand-up comedy – štylistické a intonačné osobitosti*. [Diplomová práca]. [Vedúca práce Lena Ivančová]. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2022. 63 s.
- STEBBINS, Robert A. *The Laugh-Makers. Stand-up Comedy as Art, Business, and Life-Style*. Montreal : McGill-Queen's University Press, 1990. 176 s. ISBN 0-7735-0735-3.
- WACHTARCZYKOVÁ, Jana. Nové kľúčové slovo ekonomiky – startup/start-up. In *Slovenská reč*, 2015, roč. 80, č. 1 – 2, s. 127 – 130. ISSN 0037-6981.
- ZIMA, Jaroslav. *Expresivita slova v súčasnej češtině*. Praha : Nakladatelství československé akademie věd, 1961. 140 s.
- ZOGLIN, Richard. *Comedy at the Edge. How Stand-up in the 1970s Changed America*. New York : Bloomsbury USA, 2008. 256 s. ISBN-10: 1-58234-624-0.
- ŽILKA, Tibor. *Poetický slovník*. 2. vyd. Bratislava : Tatran, 1987. 440 s.

Internetové zdroje

1. Aktuality.sk. Ťažký týždeň s J. Gorduličom. [online]. Dostupné na internete: <https://www.aktuality.sk/tema/tazky-tyzden-s-janom-gordulicom/>.
2. Elektronické verzie slovenských slovníkov na portáli Jazykovedného ústavu L. Štúra Slovenskej akadémie vied. Dostupné na internete: <https://slovník.juls.savba.sk/>.
3. HRN. TV JOJ prináša na obrazovky Silné reči Jána Gorduliča. V každej časti vystúpi päť

- komikov. In *HNONLINE.sk*, 16. 09. 2017 [online]. Dostupné na internete: <https://strategie.hnonline.sk/news/media/1027866-tv-joj-prinesie-na-obrazovky-silne-reci-jana-gordulica>.
4. Silné reči. Dostupné na internete: <https://silnereci.sk/>.
 5. Silné reči – Roasted. Dostupné na internete: <https://silnereci.sk/komik/roast/>.
 6. Silné reči – Grilovačka. Dostupné na internete: <https://silnereci.sk/komik/grilovacka/>.
 7. Temné kecy. Dostupné na internete: <http://temnekecy.sk/>.
 8. ULÍČIANSKA, Zuzana. Stojíš, a ideš! In *kultura.sme.sk*, 20. 3. 2010 [online]. Dostupné na internete: <https://kultura.sme.sk/c/5293042/stojis-a-ides.html>.

Analyzované videá

- Michael Szatmáry
- [1.] *O Vianociach*
 - [2.] *O rozprávkach pre deti*
 - [3.] *O zvieracej ríši*
 - [4.] *A klzké batolátá*
 - [5.] *O rodinnom obede*
 - [6.] *O dovolenke v Toskánsku*
 - [7.] *Čo využil Michael Szatmáry namiesto rúška?*
 - [8.] *Denník moderného fotra*
 - [9.] *A Slováci*
- Simona Salátová
- [10.] *Silvestrovský stand-up Simony*
 - [11.] *Ženy, tento stand-up si zamilujete!*
 - [12.] *O tankoch a nakupovaní*
 - [13.] *O Vianociach a pokoji*
 - [14.] *O rýchlej jazde*
- Gabo Žifčák
- [15.] *A borovička*
 - [16.] *O tom, aké je to mať po tridsiatke a bývať s mamou*
 - [17.] *O Vianociach*
 - [18.] *O spoločných záchodoch*
 - [19.] *O deťoch*
 - [20.] *O svojom vysnívanom aute*
- Matej Adámy
- [21.] *O kolobežkách a hipsteroch*
 - [22.] *A konšpiračné teórie*
 - [23.] *O kuriéroch*
 - [24.] *Prečo chce Matej Adámy zostať dnu?*
- Tomáš Hudák
- [25.] *A slovenskí lekári*
 - [26.] *O hokeji*
 - [27.] *O ohrozených druhoch*
 - [28.] *O návšteve Sniny*
 - [29.] *Čo keby mali štúrovci Facebook?*
 - [30.] *O politike*
- Marián Psár
- [31.] *Čo robil Marián Psár na detskom ihrisku?*
 - [32.] *O vegánoch a zlej obsluhu*
 - [33.] *Ako Kandráčovci podľa Mariána Psára ovládnu Slovensko?*

Jakub Gulík

- [34.] *O voľbách a obéznych ľuďoch v autobuse*
- [35.] *O kamarátstve*
- [36.] *O lete s rodinou*
- [37.] *O sexuálnych škandáloch*
- [38.] *A starí rodičia*
- [39.] *O práci v Taliansku*
- [40.] *A slovenský rap*
- [41.] *Preferuje Jakub Gulík viac mladšiu alebo staršiu partnerku?*

Juraj Šoko Tabaček

- [42.] *Nebezpečne zábavný stand-up – Juraj Šoko Tabaček v Neskoro večer*
- [43.] *O vymieraní d'atlov*

Jano Gordulič

- [44.] *O ryšavcch*
- [45.] *Konkurz na náboženstvi*
- [46.] *O ťažkých školských časoch*
- [47.] *O cvičení a ľuďoch v posilke*
- [48.] *A homeopatiká*

Jakub Zitron Ľapák

- [49.] *Hádky s frajerkou*
- [50.] *O deťoch*
- [51.] *O láske*
- [52.] *Aké problémy mal Zitron s hypotékou?*
- [53.] *O chorobách*
- [54.] *Čo si Zitron myslí o konšpiráciách?*
- [55.] *O ženských pohnútkach*

Jakub Lužina

- [56.] *Čo zažil Kubo Lužina v bratislavskej zápche?*
- [57.] *Čo našiel Kubo Lužina na internete?*
- [58.] *O hipsterských kaviarňach*
- [59.] *A životný štýl*

Jaro Abaffy

- [60.] *A dĺžka sexu*
- [61.] *O študentkách medicíny*
- [62.] *O ženách a právnikoch*

Milan „Docent“ Sedliak

- [63.] *Kam išiel Docent na dovolenku?*
- [64.] *Telefonáty s mamou*

Lujza Garajová Schrameková

- [65.] *Skvelý stand-up Lujzy Garajovej Schramekovej v Neskoro večer*
- [66.] *O balení žien*

Stano Staško

- [67.] *O počasí*
- [68.] *O východniarskej chatovačke*

Martin Hatala

- [69.] *O kolotočoch*
- [70.] *O spoileroch a Avengers*

Teodor First – Joe Trendy

Lena Ivančová
Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Moyzesova 9
040 01 Košice
e-mail: lena.ivancova@upjs.sk

Viktória Smoradová
Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Moyzesova 9
040 01 Košice
e-mail: viktoria.smoradova98@gmail.com